

Сенсаційною новиною книжкового ярмарку є зараз брошура др. Теодора Герцля «Der Judenstaat. Versuch einer modernen Losung der Judenfrage». Правду сказавши, сама думка, висловлена д-ром Герцлем, не є ніякою новиною. Утворення власної єврейської держави є споконвічною мрією євреїв. Особливо в нашому столітті, в столітті емансипації євреїв, панування капіталізму, росту техніки, що стала на послуги у того ж капіталізму і відсунула межі неможливого далеко за краї людського горизонту, думка про відновлення єврейської держави надто часто відбивається відгомонам, Дуже голосний, ентузіастичний, відзначений великим талантом вираз тій думці дала знаменита англійська письменниця Джордж Еліот у своїй відомій повісті «Даніель Деронда». І в нас цю думку десять років тому піднімав і широко мотивував М. А. Носсінг, а відблиском цієї думки є весь сіоністський рух, що має в нашій країні, зокрема серед єврейської молоді, гарячих прихильників. Др. Герцль піднімає цю саму думку з не меншим від своїх попередників ентузіазмом, але водночас намагається цей проект поставити на реальний ґрунт і надати йому видимість такого, що може бути виконаним, і навіть торувати дорогу для його виконання.

Доброчесний до шпіку костей мужчина, як то кажуть. Ідеаліст, як Бог приказав. А до таких, як відомо, світ належить, бо, якщо їм не вдається завоювати того дійсного, що накреслили, то ніщо не заважає їм створювати собі нові проекти і розпорятися в них по своїй уподобі. Др. Герцль пройнятий новітніми ідеалами, так що елементи сучасних знань препарує відповідно до своїх цілей. На його переконання, помилковими є, наприклад, дотеперішні погляди економістів, що основою цивілізації є праця. Праця, вважає др. Герцль, є чимось консервативним, застійним. Тільки дух заповзятливості творить чуда, тільки торгівля рухає працю вперед і спричиняється до зростання економічних благ. Торгівля є власне цивілізацією — в тих словах, за дром Герцлем, суть історичного поступу. А якщо так, то народ, наділений особливими здібностями до торгівлі, є наймогутнішим чинником цивілізації, є власне її піонером і здатний стати на чолі цивілізаційного походу. Таким народом є євреї.

На жаль, історичні умови склалися так, що євреї досі не змогли зайняти належного місця в цьому поході. Розкидані між чужими народами, працюючи разом з ними, почувачи себе синами різних батьківщин, євреї в багатьох країнах втратили віру у свою власну національну окремішність і підпали під асиміляційні течії. Це однак не врятувало їх від неприяні, не запобігло ростові антисемітизму. Антисемітизм сьогодні — явище повсюдне; в одних країнах він є явним і крикливим, в інших тихим, притаєним в селянських хатах. Прислів'я і народні казки дихають антисемітським духом. Рівноправність євреїв, що існує на папері, в дійсності не реалізується; вищі посади в державному апараті майже закриті для євреїв. Євреїв переслідують — по-різному в різних країнах, але систематично. Уряди, які хотіли б рішуче взяти євреїв під свою опіку, самі собі викопали б гріб, бо стали б непопулярними. Нужда гнітить єврейські маси,

але ця нужда і ці переслідування об'єднують євреїв, пробуджують в них почуття солідарності, почуття національної єдності.

Єврейське питання, на думку д-ра Герцля, не є виключно питанням віросповідальним чи суспільним, це питання національне. Євреї є окремим народом. Єврейське питання до тих пір не буде вирішеним, поки цей народ не здобуде свого власного краю, своєї власної землі, щоб міг сам на себе працювати, плекати свої традиції і почуватися господарем у себе дома. Спроби колонізувати євреїв не увінчувались успіхом і не могли увінчатись, бо були спорадичні, побічні, інколи примусові, не впливали з прагнень самих євреїв, не рахувалися з історичними традиціями.

Євреї повинні самі взяти справу в свої руки і зорганізувати своє переселення в спосіб, що відповідає сучасним умовам. Не забракне їм для цього ні інтелігенції, ні капіталу. Згідно з планом д-ра Герцля, для цього необхідно створити дві організації: єврейське товариство, яке взяло б у свої руки моральну сторону справи, а значить, організацію та підготовку єврейських мас і переговори з державами з метою одержання певної землі для колонізації, і єврейську компанію, для фінансової сторони цієї справи. Ці організації повинні здобути підтримку держав, не причетних до цієї справи і нейтральних у стосунках до майбутньої єврейської держави, і тоді тільки можна буде приступити до здійснення цього плану.

Для вибору є фактично дві країни: Аргентина і Палестина, але автор схильється більше в бік Палестини, маючи на увазі її споконвічну історичну традицію. Якщо б турецький султан признав Палестині повну незалежність, то євреї змогли б йому в знак вдячності впорядкувати державні фінанси. Колонізація краю після викупу всіх його жителів відбувалася би поступово, починаючи з найбільш бідних євреїв, які, без сумніву, на думку автора, масово йшли б до нової батьківщини. За ними пішла б інтелігенція, а вкінці і багатії. Перший початок цієї колонізації бул би водночас кінцем антисемітизму. Євреї вийшли б з Європи спокійно, залишились би в Азії оплотом цивілізації, а якби часом хтось з них захотів знову завітати до Європи, був би там прийнятий як давній дорогий гість.

Як бачимо, найповніша ідилія. І автор не обминув змалювати її усіма деталями, особливо щодо внутрішнього влаштування майбутньої єврейської республіки. Не можна, однак, відмовити йому в тому, що його план надиханий гарячою вірою і гарячою любов'ю до свого народу, зокрема до тих пригноблених і упосліджених його мас. Проте, на жаль, мені здається, автор надто мало знає ті маси, надто сильно вірить в продуктивну силу торгівлі і, власне, об цей риф може розбитись весь його план — зрозуміло, якщо не знайдуться люди, які готові прикласти рук і капіталу до його виконання. План, однак,

має перед собою беззастережне майбутнє, якщо теперішнє покоління виявиться ще не дозрілим для того, то мусить з часом дочекатися молоді, яка захоче і зможе його виконати.

Опубліковано польською мовою під назвою «Panstwo zydowskie» в «Tydzien» (1914, № 10, 9 березня, с.73—74). Переклад З.Т.Франко.

Із статті В. Щурата «Wówczas było to jeszcze mrzonka» (Chwila. 5. УГО 1937. № 6601) довідуємось, що рецензії Франка на працю Теодора Герцля «Der Judenstaat» передувала зустріч Герцля і Франка, яка відбулась у Відні в грудні 1892 р. і проходила в присутності В. Щурата, з яким Франко жив там на одній квартирі. Про цю зустріч і розмову Франко повідомив М. Драгоманова в листі від 3.06.1893 р. Передаємо цю розмову за статтею В. Щурата.

—*Тішить мене, що маю змогу познайомитись з паном,* — сказав Герцль до Франка. *Мій колега (Фрідріх Самуель Краус. — З. Ф.) декілька разів згадував мені пана. Мало сказати: згадував. Наоповідав мені стільки, що познайомитись з паном було моїм найгарячішим бажанням.*

—*Дуже мені подобається панова ідея відбудови єврейської держави,* — відізався Франко. — *Дуже мене зацікавила, оскільки є вона начебто рідною сестрою нашої української ідеї відродження української держави. Але чи одна і друга сьогодні здійснима?*

—*Чому би ні,* — відповів Герцль. — *На цьому світі все може статися, що вміщається в людській голові.*

—*В розумній голові,* — додав Франко.

Так, в розумній голові, бо тільки про таку можна говорити людям, які хочуть вважатись розумними, — продовжував далі Герцль. — В розумній чи розсудливій голові народжена навіть найблагородніша ідея буде здійснима, якщо тільки зможе збудити запал в найширших масах народу і висуне з лона захисників таких, що будуть готові на мучеництво... Мойсеї не народжуються кожен день, то правда; вони формуються під зовнішнім гнітом. А цей зовнішній гніт у нас є десять разів більший, ніж у вас. Якщо ви його колись так само відчуєте, як ми, то і у вас почнуть оглядатися за своїм Мойсеєм і напевно знайдуть його, хоч сьогодні, можливо, ще б його побили камінням. А втім, час може все прискорити.

— Тут признаю панові повну рацію, — погодився по короткій мовчанці Франко і сердечне потиснув руку Герцлеві.